

Mgr. Miloš Kmet', PhD.

Univerzita Komenského,
Bratislava (Slovakia)

Možnosti výtvarnej výchovy v rozvoji metakognitívnych zručností žiakov
Possibilities of visual art education in the improvement of metacognitive
skills of pupils

Abstract

Visual art education is of great importance in the education system of the 21st century. Opportunities in education are not only in the development of creativity and divergent thinking. Art education can participate in the development of metacognitive skills. In the text, we try to clarify the development of these abilities in thinking, planning, working with error or reflecting the creative process.

Key words

metacognitive skills, visual art, thinking, planning, reflecting

Abstrakt

Výtvarná výchova má vo vzdelávacom systéme 21. storočia veľký význam. Možnosti, ktoré vo výchove a vzdelávaní má, nie sú iba v rozvoji kreativity a tvorivého myslenia. Výtvarná výchova môže participovať na rozvoji metakognitívnych zručností. V texte sa na príklade snažíme objasniť rozvoj týchto schopností v myslení, plánovaní, v práci s chybou či reflexii tvorivého procesu.

Kľúčové slová

Metakognitívne zručnosti, výtvarná výchova, myslenie, plánovanie, reflexia

Metakognitívne zručnosti sú definované ako vedomá kontrola a riadenie vlastných poznávacích procesov, účelom ktorých je poznávať čo najlepšie a úspešne napredovať pri dosahovaní stanovených cieľov. (Průcha, Walterová, Mareš 2009, s. 152) Vo všeobecnosti môžeme termín metakognície označiť ako „premýšľanie nad vlastným myslením“. Každý žiak

má metakognitívne schopnosti rozvinuté na inej úrovni. Niektorí žiaci si svoje stratégie učenia uvedomujú a snažia sa ich zdokonaľovať. Niektorí sa nad vlastnými procesmi učenia zamýšľajú minimálne. Pomôcť žiakom uvedomiť si možnosti zlepšenia učenia pomocou uvedomenia si vlastných kognitívnych procesov je dôležitý cieľ modernej školy 21. storočia.

Vzdelávacie ciele sa stávajú oporným pilierom v stavbe vzdelávacieho prístupu. Poslanie školy môžeme zjednodušene opísať v troch konceptoch. Prvý sa sústreďuje na rozvoj kompetencií súvisiacich s profesionálnym životom. Druhý sa viaže na rozvoj kompetencií súvisiacich s občianskou uvedomelosťou v sociálnom a spoločenskom živote. Tretí koncept sa podieľa na rozvoji individuálnej osobnosti v zmysle dobrého fyzického, psychického a spirituálneho zdravia. Aké sú možnosti výtvarnej výchovy participovať na naplnení cieľov vzdelávania? V skromnejšej miere sa podieľa na rozvoji profesijných kompetencií. Je iba malá časť populácie, ktorá sa živí povolaniami súvisiacimi s umením, designom či architektúrou. Napriek tomu je častým argumentom rodičov, keď bránia svojho potomka „on nechce byť maliarom“, on výtvarnú výchovu nepotrebuje. V druhom koncepte výtvarná výchova sprostredkúva a vytvára vedomosti o kultúre, spoločnosti v jej historicko-politických kontextoch. Vizuálne umenie je jedným z produktov kultúry. Poznanie vizuálneho jazyka, byť citlivý na vizuálne podnety, byť kritický pri jeho prijímaní, či poznať kultúru vlastnej krajiny, to sú dôležité kompetencie, ktorých rozvoj výtvarná výchova prináša. V treťom koncepte – rozvoj individuálnej osobnosti, má výtvarná výchova obrovské možnosti. Rozvíja myslenie, či už špecifickú oblasť divergentného myslenia, tvorivosť v širšom kontexte, senzitivitu vnímania, komunikačné schopnosti alebo celkovú slobodu vo vyjadrovaní sa. Vzdelanie otvára možnosti. To platí aj o výtvarnej výchove. Rozvoj metakognitívnych zručností na hodinách výtvarnej výchovy sa môže stať vhodnou formou na rehabilitáciu tohto vzdelávacieho predmetu a prínosom pre rozvoj osobností a ich myslenia.

Teória metakognície zahŕňa dve oblasti: znalosť poznania a regulácia kognície (Schraw, Moshman 1995, s. 351–371) Regulácia kognície pomáha kontrolovať myslenie a učenie sa. Schraw a Moshman uvádzajú tri základné zručnosti regulácie kognície: plánovanie, monitorovanie a hodnotenie. (Schraw, Moshman 1995 s. 354) Vo výchovno- vzdelávacom predmete výtvarná výchova je pre učiteľa priestor, kde môže pri správnom vedení žiakov uvedené metakognitívne zručnosti rozvíjať. Tento priestor poskytuje tvorivý proces, ktorý je pre výtvarnú výchovu jedným z hlavných metodicko-didaktických prostriedkov. Žiak tvorí v reálnom čase a v reálnom priestore dielo, ktoré je konkrétnym spôsobom prepojené s reálnym životom. S reálnym životom ho môže prepájať téma, ale aj spôsob vyjadrenia sa žiaka. Ten

prostredníctvom tvorby reflektuje svoje poznanie a postoje. K aktívnemu rozvoju metakognitívnych zručností však nestačí byť iba zúčastnený v tvorivom procese. Tvorivý proces môže byť veľmi spontánny a intuitívny akt. Bez jeho reflexie poprípade riadeného procesu je rozvoj metakognitívnych zručností na výtvarnej výchove nereálny. Je to teda učiteľ, kto môže správnym prístupom, plánovaním a riadením vyučovania umožniť žiakom spoznávať svoje myšlienkové procesy, stratégie budovania poznania, spôsoby plánovania či kritického myslenia. Implementácia nových poznatkov o ľudskom myslení a jeho metakognitívnych procesoch v kontexte skvalitnenia metód vyučovania je v súčasnosti bohužiaľ postavená skôr na jednotlivcoch, než na systémových opatreniach.

Vytvorenie výtvarného diela je proces, ktorý má určité konkrétne kroky, má ambíciu vytvorené produkty verejne vystavovať a veľmi často sa vo výtvarnej výchove využívajú medzipredmetové väzby – žiaci sú nútení používať vedomosti z rôznych oblastí života. Vymenované komponenty sú charakteristické prvky projektového vyučovania. V tomto článku budeme vychádzať z teoretickej platformy projektového vyučovania ako základného didaktického prístupu aplikovaného do výtvarnej výchovy. Takto zvolený didaktický prístup mení pozíciu učiteľa zo sprostredkovateľa informácii na toho, kto riadi a usmerňuje procesy učenia. Učiteľ vytvára vhodné podmienky a stimuly, aby sa naplno využil potenciál konkrétneho projektu na získanie širokej škály poznania. Osvojenie si vedomostí vo forme faktov sprostredkovaných učiteľom, ako ich poznáme z „klasickej“ školy, nie sú v takomto procese dominantnou metódou. Učiteľ vo svojom prístupe reflektuje možnosti ale aj potreby súčasného života. Prináša do vyučovania podnety, ktoré vyžadujú komplexné myslenie – využitie viacerých oblastí poznania a ich prepájanie. V súvislosti s rozvojom metakognitívnych zručností sme uviedli, že je to učiteľ, kto ich u žiakov môže správnym prístupom rozvíjať. Preto je dôležité, aby sa otázky rozvoja metakognitívnych zručností dostali do akreditovaných programov pedagogických fakúlt našich univerzít.

Vstúpme teraz do myslenia učiteľa výtvarnej výchovy. Na krátkom príklade si ukážeme, kde a aké možnosti rozvoja metakognitívnych zručností sú vo výtvarnom projekte. Ich rozvoj nebude hlavným didaktickým cieľom. Učiteľovým cieľom je vytvoriť aktivity, ktoré žiaka uvedú do problematiky rasovej rôznorodosti. Prepojenie na reálny život je v projektovej metóde veľmi dôležité. Chce vytvoriť výstavu žiackych výtvarných prác vo verejných priestoroch školy, ktoré by na danú problematiku upozornili aj žiakov iných tried alebo iných návštevníkov školy. Podľa výkonového štandardu je jednou s požiadaviek na žiaka 6. ročníka, aby na konci ročníka vedel výtvarne reagovať na témy biológie. (ŠPÚ 2014, s.17) Učiteľ si zvolí zvieratá –

mačku - ako výtvarný a biologický objekt, ktorý by žiaci v tvorivom procese mali využiť na hlbšie pochopenie rasovej rôznorodosti. Učiteľ má samozrejme naplánované základné kroky projektu súvisiace s metodikou oboznámenia sa s anatómiou mačky (primerane veku) a zvládnutím zvolenej výtvarnej techniky. Žiaci budú pracovať v skupinách. Každá skupina si musí vytvoriť svoju vlastnú spoločnú víziu. To vyžaduje množstvo náčrtov a komunikácie. V tíme panuje snaha o vzájomné pochopenie iných, čo rozvíja schopnosti identifikovať odlišnosti a zhody v myslení. Zdôrazníme, že ak sú tieto procesy žiakmi reflektované majú potenciál rozvíjať metakognitívne procesy. V nasledujúcom kroku musí tím rozdeliť a naplánovať kroky vlastného tvorivého procesu. Plánovanie je úzko prepojené s definovaním cieľov finálnych aj čiastkových. Už schopnosť uvedomiť si existenciu čiastkových cieľov je strategická metakognitívna schopnosť. Plánovanie dosiahnutia cieľa prostredníctvom čiastkových cieľov je zručnosť, ktorá sa môže považovať za jednu z kľúčových v oblasti plánovania. Plánovanie vyžaduje schopnosť analýzy cieľa, navrhnutie stratégie na jeho dosiahnutie, určenie čiastkových cieľov a naplánovanie procesu realizácie do primeraného časového rámca. Funkčné plánovanie nie je možné bez predošlej skúsenosti s podobnými procesmi. Pri výtvarnej výchove to je poznanie výtvarných techník, materiálnych a priestorových podmienok potrebných na realizáciu výtvarného diela. Úlohou učiteľa sa mení na konzultanta. Poskytuje informácie o technických možnostiach, o bezpečnosti, o náročnosti a podobne. Takéto plánovanie môže byť ďalšou príležitosťou na záznam do zošita. Taktiež je to príležitosť pre rozvoj metakognitívnych zručností. Plánovanie je dôležitá zručnosť pri všetkých povolaniach ale aj v súkromnom živote. Takto by sa vo výtvarnej výchove posilnil prvý koncept cieľa školského vzdelávania – príprava pre zamestnanie.

Žiak je zadaním témy (namaľujte mačku) vystavený množstvu otázok, ktoré musí vyriešiť. To už ale hovoríme o žiakovi, ktorý na zadanú tému nereaguje „prvoplánovo“ – nenakreslí mačku ako ju kreslil už niekoľko krát predtým. Chápe, že k cieľu je treba prejsť tvorivým procesom. Učiteľ mu úlohu nakreslenia mačky uvedie do konkrétneho prepojenia so životom: nakreslite mačku s exotickým cestovným pasom. Žiak si musí uvedomiť, že mačky žijú vo väčšine častí sveta. Cestovný pas mačku posúva na pozíciu bytosti, ktorá žije v podobnom systéme ako človek – na presúvanie sa v reálnom priestore potrebuje cestovný pas. Čo to znamená „exotický“? Ako bude vyzerat' mačka s exotickým pasom? Bude aj ona exotická? Okrem tejto otázky sa môže opýtať, či sa aj mačky vzájomne od seba odlišujú v závislosti od podnebia, rasy tak ako ľudia? Tvorenie zvedavých otázok učiteľ podporuje. Je veľmi dôležité, aby sa žiaci pýtali. Ich zvedavosť im otvára dvere k tvorivému mysleniu.

Rovnako dôležité je, aby učiteľ dokázal žiakov naučiť si svoje otázky zapísať do zošita. Zošit z výtvarnej výchovy má veľký význam. Je to evidencia o tvorivom procese. Proces, na ktorý by sa mala výtvarná výchova v kontexte rozvoja metakognitívnych zručností zamerať viac ako na finálne výtvarné produkty. Zápis myšlienok umožňuje žiakovi aj učiteľovi reflektovať a pochopiť spôsoby myslenia. Pochopenie vlastného myslenia je metakognitívna zručnosť a základný predpoklad na jeho zlepšenie.

Vráťme sa k otázkam žiakov. V hlave sa im vytvoria odpovede na základe doteraz skonštruovaného poznania. Vytvoria si hypotézy. Logickým úsudkom alebo vyhľadáním informácií si ju potvrdia alebo vyvrátia. Odpovede vzájomne zdieľajú, čím sa ich učenie urýchľuje a vedomosti sa upevňujú. Ako ale zabezpečíme, aby sa do tohto procesu nedostali chyby, ktoré by viedli žiaka ku množeniu omylov. Chyba je nevyhnutnou súčasťou učenia sa. Ako hovorí Košťálová „Samotná chyba nám neprezdí, kde žiakovo pochopenie či zvládnutie úlohy končí“ (2012 s. 21) Proces výtvarnej tvorby prebieha vo viacerých „vrstvách“, kde „chyba“ nie je predpokladom zlého výsledku. Chyba môže iba zmeniť proces. Výsledok môže byť uspokojivý. Pre učiteľa je veľmi ťažké (pokiaľ sa zameriavame na obsah a nie iba na formu výtvarného diela) identifikovať chybu iba na základe preskúmania finálneho výtvarného vytvoru. Nevie s určitosťou povedať, či v procese došlo ku chybám alebo nie. Ak je ale k dielu priložený zošit z výtvarnej výchovy, v ktorom je zachytený proces tvorby, učiteľ vie spätne sledovať myslenie a pohnutky tvorby. V takomto prípade sa dá chyba identifikovať a v prípade vážnosti urobiť korekciu. Premýšľanie o chybe a stratégiách jej korekcie je ďalšou metakognitívnu zručnosťou.

Každý vzdelávací predmet sa podieľa na napĺňaní vytýčených všeobecných výchovných a vzdelávacích cieľov. V texte sme poukázali na viacero možností ako sa prostredníctvom výtvarnej výchovy nemusia rozvíjať iba tvorivé a estetické kvality človeka, no aj tak dôležité metakognitívne zručnosti. Ich rozvoj môžeme ovplyvniť v schopnosti identifikovať odlišnosti a zhody v myslení, pri procesoch plánovania, pri definovaní cieľov, v reflexii vlastného myslenia či premýšľaním o chybe a stratégiách jej korekcie.

Bibliografia

KOŠTÁLOVÁ H., MIKOVÁ Š., STANG J. 2012. *Školní hodnocení žáků a studentů*. Praha : Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0220-2.

PRŮCHA J., WALTEROVÁ E., MAREŠ J. 2009. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

SCHRAW G., MOSHAM D. 1995. Metacognitive Theories. *Educational Psychology Review*. 1995, Zv. 7, 4, s. 351–371.

ŠPÚ, 2014 ICSED2, Umenie a Kultúra, Výtvarná výchova [online]. [cit. 22.10.2018].

Dostupné na internete: http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/vytvarna-vychova_nsv_2014.pdf

Kontakt

Mgr. Miloš Kmeť, PhD.

Univerzita Komenského, Bratislava

kmet@fedu.uniba.sk